

N. IORGA

PARTEA ROMÎNILOR

DIN

ARDEAL ȘI UNGARIA

ÎN

CULTURA ROMĂNEASCĂ

— Influențe și Conflicte. —

VĂLENIÎ-DE-MUNTE

TIPOGRAFIA «NEAMUL ROMĂNESC»

1911

N. IORGA

PARTEA ROMÎNILOR

DIN

ARDEAL ȘI UNGARIA

ÎN

CULTURA ROMĂNEASCĂ

— Influențe și Conflicte. —



VALENIU-DE-MUNTE

—
TIPOGRAFIA «NEAMUL ROMĂNESC»

1911

Cultura românească e una singură. Trebuie să aibă aceleași forme exterioare, același stil, dacă nu același vocabular și aceleași întorsături sintactice. Dar poporul românesc, care se poate mândri cu aceia că găsește în graiul deosebitelor provincii atîta bogăție de cuvinte, de o neprețuită valoare în poezie, și atît de originale figuri în locuțiunile ce se păstrează în fiecare colț din Romînie, nu trăiește pretutindeni în aceleași condițiuni politice și sociale. Scăderea mare ce rezultă din aceasta se compensează însă literar, cultural și moral prin varietatea de inspirație, pe care puține popoare o pot avea în același grad.

O cercetare a părții pe fiecare provincie o are în cultura comună e totdeauna foloșitoare. Istoricul și istoricul literar — care e înaintea de toate un istoric obiectiv și drept, neînriurit de capriciile subiective — e dator să o facă. Între altele și pentru a fixa legături, pentru a statornici valori și a îndreptăți tendințe care, luate împreună, pot forma în anume momente o operă de dreptate și pot da o satisfacție legitimă.

O încerc astăzi, în linii generale, cu privire la Ardeleni, înțelegînd prin cuvîntul acesta pe Romîni din Ungaria.

La început se poate zice că Ardelenii au fost aproape numai dascăli, și încă nu dascăli la ei acasă, unde împrejurările nu îngăduiau marea dascălie răspînditoare de ideale și îndemnătoare la fapte naționale, ci numai săraca dascălie de sat, dascălia de Seminarium supt ochiul Vlădicăi, de cele mai multe ori timid, ori și o biată dascălie de Brașov între negustori bănuielnici cari cereau mai ales ca odraslele lor să «învețe carte». Fuseseră deci Ardelenii dascăli la noi: întâiu dascăli la boieri, mai sus de slugi și mai jos de personalul străin al guvernelor și guvernatorilor. Astfel Lazăr pe lângă copiii Bărcăneascăi, în condiții pe care nu le știm, dar nu le putem bănuși prea onorabile — de un astfel de profesor n'a vorbit niciunul din acești tineri, ajunși în fruntea boierimii muntene —, și tot astfel apoi Gherasim Vida Maramureșeanul pe lângă copiii lui Ilie Kogălniceanu și ai Vornicului Vasile Alexandri, cari și băteau joc de dînsul stricîndu-i somnul și mîzgîlindu-i în ațipeală mustățile. Matematici formați în bune școli de știință exacte, ei erau căutați une ori și ca ingineri. Deținători de sisteme pedagogice nouă, «nemțești», li se încredința cîte un loc de învățator la școlile începătoare, ca acela pe care-l avu un necunoscut la Zorlenii din Tutova, ai lui Alecu Calimah, ori Florian Aaron la moșia lui Dinicu Golescu.

Opera lui Lazăr nu e un profesorat, ci un apostolat, cu toată căldura, măreția, avîntul generos, lipsa de plan și de disciplină care

se găesc întrunite fatal într'o asemenea misiune. Cine s'ar fi putut gândi la un program de studii, și chiar la examene ca acelea pe care în Iași înaintea boierimii le făcea cu strălucit succes elevii celui alt matematic format în Apus, ai «inginerului» celui alt, Asachi? Nu mai e un dascăl, ci un «învățător»; cu el nu vine o inteligență, un capital de cunoștințe, o metodă, ci însuși sufletul școlii ardelenene de înălțare a sufletului național prin admiterea originii glorioase. El nu aparține unui curent, deși pornește din el; ca toate personalitățile excepționale e o întrupare omenească superioară a necesității bune a lucrurilor. El se naște la Avrig, învață pretutindeni, predică în București și moare în satul lui, dar nu se sălășluiește în niciunul din aceste locuri, ci locuiește permanent în idealul acestui neam.

Urmașul lui în această misiune, al doilea misionar deci al culturii unice românești, conștiente și militante în veacul deșteptării popoarelor, nici nu e un Ardelean, ci unul de dincoace, Eliad. Iar, peste omul excepțional, desvoltarea liniștită a dascăliei ardelenene, cu tineri harnici, avînd școală bună, simț de ordine și disciplină, grija de gospodărie, urmează. Cînd școala primară și învățămîntul casnic nu fură singurele mijloace de instrucție, ci școala secundară publică a Regulamentului organic fu întemeiată, tot asupra Ardelenilor căzu sarcina de a fi profesorii cei d'întăiu, împreună cu prea puține elemente formate în țară. Limba latină, filosofia, istoria veche erau neapărat

și rămaseră multă vreme domeniul lor exclusiv. Dacă mi-e îngăduit să adaug o amintire personală, nu voi uita niciodată pe profesorul de limba latină de la Liceul din Botoșani, Marcian, care înfățișa însuși tipul profesorului de «dincolo», în ce avea mai nobil și mai educativ: stăpîn pe sine totdeauna, de o meticuloasă dreptate, pontificînd de pe catedră prin atitudinea, gestul și fiecare din cuvintele sale, blind ca un adevărat pedagog și totuși autoritar ca un comandant de oaste, răsplătind prin vorba sa, în același timp, talent, muncă și purtare bună el a lăsat neșterse amintiri acelor cari i-au fost elevi. Și în maiestatea romană a figuriî altui Ardelean, Aron Densușianu, în stricta observare de legi și regulamente, în jertfirea de sine cu care-și făcea lecțiile, fie în casa lui de convalescent după o grea boală, prefăcînd una din odăi în sală de cursuri universitare, în această mai bună parte a vieții sale, a cării activitate s'a risipit cu mai puțin folos în sprijinul unor cauze pierdute pe alte terenuri, se dădea tineretului de acum două trei decenii o neprețuită lecție de demnitate și datorie. De almirterea nu trebuie căutate exemple mai departe: și în gospodăria-model a Academiei noastre vedem zilnic această «ordine transilvană», care dă o basă reală sigură silinților noastre științifice.

Dacă ar fi rămas numai în acest domeniu al profesorului care răspîndește și nu inovează, care orînduiește și nu adaugă, care

merge sigur pe drumul deschis prin alții, cu greu i-ar fi putut atinge o critică întemeiată. Dar ei trebuiau să se simtă îndemnați tot mai mult a se afirma și în domeniul științei, al literaturii, și aici ei aduceau tendințe pornite din cea mai călduroasă iubire de neam, dar, măcar în ultima lor formă dogmatică, în entusiasta lor afirmare exclusivistă, neadmisibile, și pentru cei fără pregătire ce trebuia spre a-i înțelege și urmă, și pentru aceia pe cari o creștere îngrijită în Apus îi înzestraseră cu spiritul critic trebuitor.

Pe tema limbii stricate, «pășărești», a «jargonului», pe tema romanisării cu de-a sila a unui neam care nu poate îndeplini misiunea mare a Romanilor și, revendicând moștenirea lor politică întreagă, se putea face ridicul, pe tema retoricei naționale sterpe, exploatată de Alexandri în Galuscus, dascălul la sat, cam bețiv și destul de stricat, care împuiază mințile țeranilor cu vorbe seci pe care nici el nu le înțelege, se putea duce o luptă. Și mulțimea de oameni o duseră pentru a-și satisface invidii și urii personale, patimi de partid și alte cerințe sufletești de o ordine inferioară.

Trebuie să recunoaștem însă că întâia prigonire fu provocată de acerba critică a unui Ardelean de aici, a unui profesor al școlilor muntene. Dar nu a unui încrezut care-și închipuie că a venit între barbari, nici a unui intrigant care înțeapă în stînga și periază în dreapta, ci a unui om de o înaltă valoare morală și intelectuală, care nu putea suferi în jurul său nici moravurile rele, nici superficialitatea.

II.

Cel d'întăiu conflict între profesorii ardeleni și colegii lor din țară, sprijiniți și apărați de autoritatea școlară, e cel din 1838, provocat de asprele critice ale lui Ioan Maiorescu.

Feciorul de țeranî din Maierî nu se găsia mai bine decît tovarășul său de pribegie și apostolat, Florian Aaron, în societatea boierească olteană, stăpînită, cu excepții rare, de modele străine, de setea banului, de vanitatea risipirii lui fără socoteală. Aaron scrisese acasă despre «clasa urîtă», «casta» «aristocrației» crescută grecește și franțuzește și «povățuită de un egoism atît de înghesuit», de un «individualism» cu superficialitatea francesă și fără adevărate moravuri; el prevedea, și o spunea cu o asprime de iacobin, deprins a ceti operele de propagandă filosofică ale veacului al XVIII-lea, că această lume nărăvită va decădea, «trăgînd în prăpastie nația întreagă, care este osîndită să plătească păcatele ei», pînă la țeranul din bordeie, desculț, hrănit cu «mămligă de meiu».

Nici literatura nouă, ziaristica ultimelor timpuri — public și scriitor laolaltă —, nu-î inspiră încredere. Entuziasmul cîtorva se va pierde în zădar. Și doar în Moldovenii cu înnaintarea «tare și sigură», în «tînărul bătrîn» Kogălniceanu își punea încrederea acest Ardelean misantrop, care vedea bine și prevedea fără greș¹.

¹ *Istoria literaturii romine în secolul al XIX-lea*. I, pp. 291-3; *Tribuna* pe 1903, n-le 11, 18-19, 38, 56.

Ioan Maiorescu e indignat de aceleași lipsuri: lipsa de idealism, lipsa de gust și de măsură, lipsa de originalitate națională pe care, iarăși, nu le constată și la Moldoveni. «O mască fără creieri», iată această civilizație românească de dincoace de Carpați. A căutat să îndrepte după putință aceste cusururi, dar n'a fost ascultat. E privit doar ca un străin care nu-și poate îngădui să dea în vileag aceste păreri: «Ungureanul la ei nu e Român: el vorbește și scrie într'o limbă stricată.»

Această judecată nemiloasă, cuprinsă și într'o scrisoare din Februar 1838, fu dată în tipar de prietenul lui Maiorescu, Bariț din Brașov, în *Foaia pentru minte*. «Nemțomanul» fu luat îndată în primire, și Eliad însuși luă condeiul ca să declare solemn, între batjocuri personale, că Romîni de aici nu sînt «mai reci, mai mișei, mai ticăloși decît Ardelenii», dintre cari s'a ridicat pentru a îndeplini rol de bocitoare acest domn căruia-i lipsește, «îi prisosește, o doagă.»

Se ceru formal isgonirea din învățămînt, din «Sorbona românească» a ocărîtorului. Alți Ardeleni fură siliți a iscăli cererea prin care se arăta ce adîncă jignire nemeritată se pricinuiseră întregului corp profesoral. Maiorescu fu în adevăr în primejdie să-și piardă locul, după o îndelungată și strălucitoare muncă. Trebui să facă, în ciuda convingerilor sale, amendă onorabilă, declarînd că a vorbit prea ușor despre o țară pe care n'o cunoaște îndeajuns. Învățătura i-a slujit pe toată viața: a lăsat de-acum înnainte ca

fiecare să fie așa cum crede că e dator față de sine însuși.

În aparență —, o clipă de mînie, o publicare neoportună, legitima supărare a unor oameni tratați fără cruțare de un coleg, greaua luptă interioară a celui care trebuie să aleagă între ce crede și între ce i se impune să creadă pentru ca să aibă o pîne copiii lui, și biruința slăbiciunii omenești asupra pornirii eroice către mărturisirea de adevăr. De fapt însă era ceva mai mult: unul din aspectele antagonismului fatal între o societate românească basată pe moștenirea de nume și avere și pe parvenitismul strîns în jurul ei și cealaltă societate românească, alcătuită din țerani ducînd, trupește și sufletește, viață de obște; cea d'întăiu tinzînd către asimilarea cît mai deplină în forme sociale și culturale internaționale cu alte aristocrații mai bogate și chiar mai legitime, cealaltă desfăcînd de la sine o civilizație originală, ce cuprinde într'însa comora datinelor unui popor nobil și isteț; cea de aici căutînd mai presus de toate strălucirea și plăcerea cea de dincolo prețuind mai ales buna gospodărie și bunele moravuri. Franța așa cum apare străinilor era idealul unora, al celorlalți Germania așa cum e pentru ai săi.

III.

În anul 1850 Ardelenii luaseră în stăpînire învățămîntul public. Ei erau dascălii cei vechi, începătorii, și cei cari intrau în rîndurile de profesori noi erau ucenici

de-ai lor, crescuți cu cărțile lor de școală, supt înrîurirea cuvintelor lor, în atmosferă școlară creată de dînșii. Laurian și tovarășii lui se puteau gândi acuma să dea un îndreptariu deplin și neschimbător educației naționale. Basată pe latinismul limbiî, pe latinismul rasei, ea trebuia să servească numai tendințelor în legătură cu tradiția latină, așa cum acești învietoari ai Romei românești puteau s'o înțeleagă.

Prin aceasta fruntașii veniți de dincolo părăsiau sănătoasa, necesara și atît de folositoare tradiție *proprie națională*. Jertfiaî zeilor părintești toate amintirile și nevoile noastre, tot ce isprăviserăm și tot ce puteam nădăjdui. Ceî mai depărtați strămoși se puteau bucura în depărtatele lor morminte păgîne; aceia însă cari se coborîseră în pămîntul *acestei* țeri după ce ni păstrasera și crescuseră moștenirea fără care n'ar fi aici cine să se gîndească la cetatea veșnică, aceia pierdeau astfel dreptul lor la o recunoștință fără capăt, la o neconținută urmare a povețelor și îndemnurilor lor. Roma nu mai era astfel o bunică vrednică de acest nume de bunătate, ci o măreață și temută *Ahnfrau*, care apare din cînd în cînd pentru a turbura pe cei de astăzi, pentru a-î împiedeca de a duce în muncă spornică și modestă mulțămire viața pe care li-au îngăduit-o împrejurările.

O reacțiune era de nevoie. Și cine avea mai mult autoritate spre a o începe decît Kogălniceanu, acela care cunoștea, înțelegea și iubia mai mult *tradiția națională*?

O porni însă, fără gînd de luptă, un spirit

vioiū și glumeț, de o spirituală îndrăzneală, de o spontaneitate agresivă, un diletant în stare să găsească prin bunul său simț lucruri care scăpau din vedere oamenilor de știință, Al. Rusu (Russo). Crescut în străinătate, în patriarhalismul și religiozitatea Elvețienilor, el văzu, la întoarcerea în țară, viața care dispărea, nu cu ochii celor cari sînt deprinși cu dînsa, ci cu ochii unui artist, unui sentimental, unui romantic. Tot ce fusese și purta pe caracterul său de originalitate venerabila patimă istorică, îl interesa, îl mișca, îl îndemna spre recunoaștere și apărare. Din *accest* punct de vedere, artistic, tradiționalist, începu el lupta împotriva inovatorilor în limbă, a fabricanților de «neologisme», a adaptatorilor și adoptatorilor de «lexicoane străine», a noilor scriitori «franzuzo-romîni», «italiano-romîni». Ca falsificatori, ca siluitori de suflete, ca pedanți îi ură și-i combătea, dar și numele lui Laurian și Pumnul nu le dădea la început decît prin cruțătoare inițiale. Numai între «autorii «ardelo-romîno-moldoveni» erau combătuți aceia dintre Romîni din Ungaria cari, scriind, scriau așa, după aceste norme. De acolo nu-i plăceau doar «sistemele lingvistice», năvălitoare și «amețitoare de capete». Iar, cît privește limba *adevărată*, a Ardelenilor din popor, viața lor adevărată, cum o putuse cunoaște în rătăcirile sale din 1848, el avea pentru ele cuvenita prețuire și simpatie, mirîndu-se numai cum acea «familie patriarhală», fără clase, s'a putut lăsa cucerită de autorii «comediei lingvistice»,

pe care în Cîmpul Libertății, la un ceas mare, și el o putuse auzi. «Limba din Ardeal la care răspund toate glasurile» «limba obștească, a lui Clain, a lui Șincai, a traducătorilor bisericești», pe aceea o iubea și el, urînd pedantismul, ca «anti-romîn». El vedea acolo «feciori zdraveni ce-și pot da mîna cu noi împotriva pedantismului». Și, arătînd rolul cîrturarilor tată de această limbă vie, el scria: «Are Franța Academie pentru că Franța în vreme a înlăturat pedanții, pentru că gramatica s'a mărgenit a da numai regule organizatoare a graiului unei limbi ce se vorbea și se vorbește, iar nu codul unei limbi închipuie»¹.

Unii dascăli ardeleni vedeau în acești luptători pentru o cauză dreaptă, ce nu-î putea jigni în nici-un chip, o barbară hordă «ruso-slavonă», care căuta prin vicierea limbii să înjosească neamul. Cipariu însuși predică, deși apărător al stilului general românesc din cărțile bisericești, împotriva jargonului corupt, lăsat de «popii cei sîrbești, logofeții cei grecești, solgabiraele cele ungurești»². Din partea lui, Bariț răspundea, în Martie 1855³, prin spiritualul apolog al «Războiului limbilor», dintre litere și slove, pornit de părtenitorii acestor din urmă, «proorocii pămîntului Iașilor».

«Păharul amărăciunilor noastre a fost întreit mai mare și mai amar decît al vostru,

¹ Ediția Academiei Romîne (P. V. Haneș), pp. 80-1.

² *Ibid.*, p. 343.

³ *Ibid.*, p. 328 și urm.

«iară voi întru deplina înstrăinare-vă de
 «către noi, nu ați cunoscut aceasta. Cînd noi
 «plîngem și ne tînguiam pe limba noastră,
 «pe care nu eram suferiți nici a vorbi nici
 «a o scrie, pe atunci voi rîdeați și vă bu-
 «curați în brațele străinilor și nu vă păsa
 «întru nimic nici de «slove», nici de «li-
 «tere», nici de «Slovatură», nici de «Lite-
 «ratură». Pe cînd noi ni întindeam mîna
 «cu produsele ostenelilor noastre literare,
 «voi le aflați reci cugetale ; iară, din contra,
 «voi nu ne întindeți nouă nici reci, nici
 «calde, ci întru mîndria voastră grecească
 «ați uitat de toată rudirea și frăținătatea.
 «Din contra, cînd voi ați cuvîntat și ați zis
 «nouă : Vino, Romîntane, vino, Vasilie, și tu,
 «Fabiane, și tu, Lazăre, pentru ca să facem
 «învierea împreună, noi părăsim căminul
 «nostru și ne smulserăm din brațele cele
 «duioase ale părinților și frașinilor noștri, să
 «mergem pentru ca să serbăm ziua Învierii
 «împreună cu dînșii. Și am mînecat din faptul
 «zilei și am purces și am ajuns în pămîntul
 «nostru și la vetrele noastre ; iar atunci voi
 «ați zis nouă : Pămîntul acesta este pămînt
 «al stîrșirii și al răpirii, și nu este vouă loc
 «într'însul și aici nu se mai serbează În-
 «vierea Domnului, căci idoliî neamurilor aū
 «cuprins și domnesc peste țarinele noastre
 «și aici nu este iertat vouă a lucra în Via
 «Domnului, căci iată sîngele omenesc se
 «varsă în șiroaie peste cîmpiile și văile
 «noastre, și aici nu mai este loc de mîn-
 «tuință.

«Iară, cînd aū văzut și aū cunoscut Ar-

«delenii relele acestea în pămîntul vostru, aũ
 «plîns și s'aũ tînguit mai mult, pentru că ei
 «nu mai aveau loc nici cît o viezuinã de
 «fiarã, întru care cã-și scape al lor cap ne-
 «fericit. Iarã, cînd s'aũ reîntors în pămîntul
 «lor, li s'a zis lor așã: sa nu mai cutezați
 «a lucra în via Domnului nici cu «litere»,
 «nici cu «slove» în veacul veacului, cãci
 «neam de robî este neamul vostru și pe-
 «trecerea lui în pămîntul acesta e numai o
 «suferințã pãnã la bunavoința stãpînilor lui.

«În același minut hotãrîtor iatã se avîntã
 «pe de-asupra armatelor o ființã femeiascã
 «de o staturã înnaltã, cu fața atît de seri-
 «oasã, încît unor limbî li se pãru cã ar fi în-
 «sãși mânia cereascã întrupatã. Acea ființã,
 «armatã din creștet pãnã în tãlpi, purtînd
 «coif antic pe cap, zea de fier în loc de
 «pieptar, scut într'o mînã, sulițã în alta, se
 «lãsã între luptãtorî cu zgomot cumplit.
 «Limbile proorocilor cari erau de fațã la
 «luptã, îndatã-și cunoscurã în aceiași pe
 «zîna cãreia Elinii îi ziserã Atina sau Pallas,
 «iarã Rîmleniî Minerva, iarã Romîniî nu o
 «știũ numi decît «Mintea».

«Dupã o tãcere de o clipã, se auzi un
 «glas atît de zguduitoar, precum ar fi glasul
 «contemporan al unei adunãri de popor în
 «numãr de patruzeci de orî patruzeci de miî:

«Pace nouã! poporul vostru vrea pacea
 «și o va ști stoarce de la voi cu armele la
 «brîu. Eũ, Mintea, îi voiũ arãta lui cãile
 «pãcii¹.»

¹ *Ibid.*, pp. 333-4.

De-ar fi fost ascultat omul cu minte și blind care rostea aceste cuvinte între o provocare nedreaptă în multe privințe și între o legitimă susceptibilitate, adînc jignită ! Dar în asemenea lucruri cei ce strigă mai tare, îndrăzneții cu gestul mai violent atrag atenția, și se găsesc destui cari să strige și să gesticuleze după dînșii. Ba chiar cîte un om de seamă poate fi prins și el de această molipsire a patimei și exagerării.

Așa păți însuși Kogălniceanu. Numai unui simplu gazetar îi era îngăduit să atace, în „*Steaua Dunării*“, pe Laurian pentru concedii prea lungi și studii prea speciale, — declarînd cu perfidie că face «observații cu totul obiective, și nici de cum subiective», — ceia ce atrăgea calificația de «mușcătură pe furis» din partea «Gazetei» lui Bariț, care adăugia această caracterizare a felului cum a fost răsplătită până atunci munca de credincioși fanatici a dascălilor de peste munți :

«Goana însă în contra a doi, trei dascălași romîni din Ardeal nu ni-o putem explica.

«Ce bogății aũ strîns, la ce posturi mari s'aũ avîntat Romîniĩ ardeleni, cîți aũ trecut, *chemați* sau *nechemați*, în Moldova și Valahia ?

«Romîniĩ ardeleni veniți în Prinçipate nu aũ strîns nicio avere, căci ei nu s'aũ făcut arendași, posesori de moșii, ca în doi, trei ani din bragagii să devină capitaliști ; nu, ei aũ venit săraci, săraçi aũ rămas și săraçi aũ părăsit aceste țeri. Dăscălia n'a fost și nu va fi niciodată calea pe care ajunge ci-

neva la avere, și ei această profesie grea și ingrătă au îmbrățișat-o toți până la unul¹».

În stil de foiletonist Kogălniceanu iea însă asupra-și învinuirile aruncate lui Laurian de foaia sa. «Meschinătate», «exagerație», «machiavelic», «nedemn», «cotei și mopsi cari latră la lună și, prin urmare, și la stea» sînt agrementele acestei critice. Urmă de la Brașov răspunsul cu «clica moldoveană», «două, trei părechî de oameni», etc. Dar Bariț nu uită, mult mai cuminte, să scoată din cauză, cu totul, pe Moldoveni, cari nu pot «urî pe oamenii din Ardeal», pe acei Moldoveni, cunoscuți lui de peste doisprezece ani, cari știe el că au «soliditate de caracter, patriotism» și o ospitalitate care îmbrățișează și pe cei mai pretențioși și neasimilabili străini, în stîrșit, pe Moldovenii aceia cari au stat, «în timpuri de năpastă și fugă», ca și în cele de pace și negoț, de frăție culturală călugărească, de ajutor reciproc la întemeierea și ținerea de școli, în cele mai strînse legături cu Ardealul românesc.

Și cu mîndrie el răspingea cuvintele de milă ale criticilor din Moldova. «Să nu creadă că d-lor ar face Ardelenilor nu știu ce înnaltă grație dacă i-ar primi în posturi de «dascăli, ca să roază și ei o pîne, precum zic boierii d-lor. Nu, d-lor, nu, decît franzele albe de București și lași, intrigate și pizmuite, poate și udate cu lacrimi, de

¹ *Ibid.*, p. 354.

o mie de ori mai bine mălaiu și ceapă în Ardeal, mîncate în deplină odihnă a sufletului și a cugetului»¹. Și, ca o ultimă învățătură, el scria aceste rînduri contra «cocoșilor scoși din cutiile de modă», pe cari, ca țeran prost, și-î închipuia că-î are înaintea.

«Cea mai mare nebunie a fost și va rămînea în veci dacă oamenii învățați se dușmănesc din pricina disputelor și a criticelor filologice, cînd tocmai acestea trebuie să decurgă mai fără patimă și fără iuțea, prietenește, cu sînge rece, cu bună înțelegere, și mai vîrtos ferindu-se de vanitatea care pe oamenii învățați îi face de rîs mai curînd decît pe cocoșii scoși din cutiile de modă»².

Kogălniceanu n'ar fi fost el însuși, dacă n'ar fi știut să se oprească. Închinîndu-se înaintea lui Bariț — «în luptă cu d. Bariț, chiar de vom fi biruiți, ne vom afla onorați»³ —, el trecea cuvîntul lui Russo, care, din parte-î, se certa numai cu corespondentul din Zîrnești și cu Laurian, «dăscălașul funcționar», venit aici poate pentru că nu mai afla pîne dincolo.

Astfel se isprăvi cel d'întăiu război cu Ardelenii: pornit de Moldoveni de la vederi drepte, el se înrăise prin acele apucături de despreț boieresc față de «dăscălașul

¹ *Ibid.*, p. 359.

² *Ibid.*, p. 360.

³ *Ibid.*, p. 361.

plătit», față de țeranul de sînge inferior, apucături cari constituie o pată în toată cultura noastră mai veche, dincoace de munți.

IV.

De la 1859 înainte, în România unită, cu forme de Stat libere, Ardelenii începură a juca un rol politic. Un Papiu Ilarian luă loc de frunte în lupta dintre partide, și fu cel d'întăiū Român de dincolo căruia i se încredință un mandat de deputat și un portofoliu de ministru. Crescuți în școlile de drept din Italia, un om ca dînsul, ca Iosif Hodoș, ajunseră jurisconsulți capabili, — și, împreună cu Papiu, încă mai de mult Bojincă urmase străinului Flechtemacher în postul de știință, onoare și răspundere de jurisconsult al Moldovei. Administrația școlară găsi în acești oameni formați în tradițiile severe, harnice și veghetoare ale biurocrației austriace funcționari superiori deosebit de prețioși.

Dușmănia care și înainte de Unire începuse a se îndrepta, mai ales în Moldova lui Grigore-Vodă Ghica, împotriva acestor intruși în dregătoriile cele mari cu lefi bune, se înteti tot mai mult. În București presa se ridică furioasă, la îndemnul lui Eliad, neîmpăcat în retragerea lui silită, după mari servicii culturale și greșeli politice și sociale aproape tot așa de mari, împotriva răilor Romîni cari ajută pe Aus-

triaci și servesc propaganda catolică, împotriva agenților lacomi ai străinătății aplecate spre cucerirea noastră religioasă și politică. Lui Gheorghe Sion și foii sale „*Revista Carpaților*“ care păstrase totdeauna legături peste munți, i-a revenit atunci misiunea onorabilă de a sta împotriva învrăjbiților pe cari motive personale meschine îi împiedecău de a vedea marile interese ale neamului ¹.

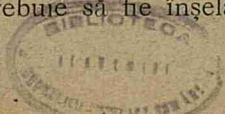
Într'o societate de boieri, de boieriți și de oameni cari ar fi vrut să fie boieri și-și dădeau toate silințele pentru a fi ca dînsii în îmbrăcăminte, locuințe și petreceri, într'o lume în care presa liberală ascundea lipsa sentimentului liberal și egalitar, Ardelenii represintău o varietate politică determinată. În cultură erau inovatori, radicali, revoluționari, așa cum sînt totdeauna raționaliștii, ideologii, filosofi cari nu privesc lucrurile ce sînt decît supt unghiul critic a ceea ce trebuie să fie. Credeau că se poate crea o limbă; cum s'ar fi putut ei oare îndoii că se poate fabrica, după anume norme logice care li păreau cu totul sigure, o societate? Se formaseră toți supt înrîurirea ideilor epocii lui Iosif al II-lea, Împăratul cugetător, arhitectul de construcții școlare, sociale și politice, și această notă sufletească au păstrat-o totdeauna.

Ca fii de țerani, simțind încă în ei du-

¹ V. *Istoria literaturii române în veacul al XIX-lea*, III, p. 288 și urm.

rerea și indignarea generațiilor de iobagi, de șerbii ai pământului, de robi ai «domnului» de Ungur, ai «jupînului sas», ai «tisturilor», și «diregătorilor» de toată treapta și de toată mîna. Ardelenii erau în politică de sigur, dacă nu sprijinitori inimoși ai țeranului, adus aici la cea din urmă treaptă de sărăcie, de ignoranță și înjosire materială și morală, cel puțin dușmani neîmpăcați ai acestui regim care cu libertatea formelor de Stat ascundea sclăvia relațiilor economice, sociale și politice. Florian Aaron și Ion Maiorescu au spus-o în scrisorile lor intime către prietenii rămași acasă. Și de aceia deci acești ucenici ai Împăratului anti-clerical și anti-aristocratic, ai nivelatorului încoronat, au urît boierimea. O mai ținea de rău și pentru risipă ca buni socotitori păstrători și adăugitori ce sînt, și, ca buni soți și părinți de familie, o desprețuia pentru facerea și desfacerea răpede a legăturilor familiare, pentru gloria aventurilor, pentru creșterea copiilor pe mîni de robi și simbriași. Frasa liberală veni acum la timp pentru a desăvîrși cucerirea.

Aceasta aduse însă combaterea Ardelenilor ca liberali de ceilalți. Uitați-vă la Galuscus al lui Alecsandri. Nu mai e în rîndul întăi, cum pare, stricătorul de limbă latinistul ridicol și inofensiv, frasonul solemn fără răspundere și fără importanță. E revoluționarul, turburătorul, care se indreaptă spre țerani spre a-i momi și agita. Și de aceia trebuie să fie înșelat, potrivit



cu slăbiciunile lui, de aceea trebuie să fie huiduit și izgonit, pentru ca ordinea de lucruri să fie răsbunată împotriva uneltirilor lui ¹.

V.

Abia tăcuse ultimul eco al acestor certe urite, în care nu mai era vorba decît de locurile și onorurile pe care și li disputaî localnicii cu Ardelenii emigrați, și cultura ardelenă fu atacată din nou. Data aceasta de un fiu de Ardelean, crescut în Brașov, apoi în Berlin, și de curînd profesor și îndrumător la Iași, d. Titu Maiorescu.

D. Maiorescu pleca de la teoriile sale cunoscute, cu privire la chemarea scrisului, care trebuia să fie pe înțelesul oricui, formă simplă transparentă, stilistică și ortografică, pentru ideie. Găsia la Ardeleni ortografia lui Cipariu, vocabularul lui Laurian, gramatica viciată de influențe ungurești și germane. Adecă la Ardelenii cari făceau literatura și presa. D. Maiorescu credea cu dreptate că nicio provincie românească n'are dreptul de a se isola, prin tradiții locale, de mersul general al culturii românești. Și astfel, a doua zi, după ce enunțase păreri asupra ortografiei, deosebite de cele cipariene, dominante și în cercurile filologice ale Academiei de curînd întemeiate, d-sa începu încă la 1868, cu metoda

¹ *Ibid.*, p. 321 și urm.

d-sale obișnuită de a-și alege exemple bătătoare la ochi și de a le expune ridiculului, trăgînd apoi implacabile concluzii, lupta împotriva «limbii romîne în jurnalele din Austria», ori a stilului jurnaliștilor romîni din Transilvania, Bucovina și Banat».

Lupta era dusă în numele «spiritului propriu național», pentru a se porni o «mișcare de reacțiune». Se ținea seamă de «recunoștința ce se datorește acestor foî pentru serviciile aduse cauzei politice a Romînilor austriaci», socotind însă că aceste servicii stau în cumpănă, aproape, cu pagubele aduse prin stilul viciat culturii comune. Se excepta Cipariu și «limba curată» a publicației sale de istorie și filologie, «Archivul». Cît privește însă teoriile aceleiași fruntaș ardelean, încercările lui de a da, fie și pe baza cunoștinții vechii literaturii, a vechilor texte, o altă limbă, curată, o ortografie amintitoare de fase întrecute în viața cuvintelor, nu se făcea deosebirea între această «curiositate literară fără valoare practică» și aceia, cu altă formă, a lui Laurian, dominatorul filologic de dincoace de munți.

Alături de această critică, un alt studiu al d-lui Maiorescu, despre școala ieșeană a lui Bărnuz, cuprindea, nu numai critica filosofică, juridică și istorică a uneia din operele marelui profesor, publicată de elevii săi, ce-î păstra cu pietate amintirea, dar și o judecată asupra mobilelor, caracterului și tendințelor acestei venerabile per-

sonalității politice și culturale. Cuvinte aspre se rostiau despre acela care toată viața sa fusese un model de iubire de neam, de moralitate, de idealism. Ele puteau jigni mai puternic în Iași, unde tribunul de la 1848 predicase crezul său de exclusiv naționalism roman și păgîn, dar aiurea, de unde venise Bărnuz cu aceste idei, care răspundea unor grozave nevoi de acolo, jignirea trebuia să fie mai adîncă. Și, dacă Bărnuz nu putea răspunde, răspunse, pentru sine, Cipariu, dînd expresie unui sentiment de o durere tot așa de legitimă și de comunicativă ca și acela pe care-l exprimase Bărnuz în clipa de luptă cînd în fața lui stătea Kogălniceanu. Era deci aceeași situație, și în ce privește motivele subsidiare, personale. O teorie dreaptă, o protestare în numele iubirii firești a bunului simț, a adevăratei culturii naționale unitare. Și din lumea noastră viaie, spirituală, diplomatică, rafinată, întorsături de frase care dor și cuvinte iuți care se înfig și fac să sîngere de durere. Iar, de dincolo, același strigăt de durere. Nu răspundea o idee altei idei, ci ființa morală întreagă a unui popor prigonit și fără noroc protesta pentru prea multă judecată și prea puțină iubire.

D. Maiorescu a fost înainte de toate un învățător, un mare învățător de logică și de măsură, de realitate. Vremea dascălilor ardeleni încetase atunci cînd dascălii de aici luaă asupra-și, în vederile lor, care nu mai erau ale lui Laurian și Bărnuz, instrucția ca și educația publică.

Se poate zice chiar că trecuse vremea Ardelenilor emigrați aici. Acolo la dînșii era tot mai multă nevoie de toate puterile intelectuale. Nouă ni trebuiaū numai puterile lor economice: în negoț și industrie, în bancă și întreprinderi, în agricultură și crescătorie. Și în această privință Ardelenii și-au făcut datoria. Și de sigur și-ar fi făcut-o și mai bine, dacă acești oameni bogați prin munca și economia lor ar fi păstrat ceva din spiritul idealist al fanaticilor ce ni veniaū odinioară de peste munți. Ei ar fi atuncea, ceia ce atît de rar se vede, în cele d'întăiū rînduri ale sprijinatorilor culturii naționale, între cei d'întăiū ctitori ai bisericilor și școlilor de acasă între cei mai largi donatori ai instituțiilor de iubirea aproapelui și de lumină în această țară.

VI.

Până acum Ardelenii, cari avuseră o strălucită epocă de știință și cugetare cu tendințe menite a desmorți și înnălța o nație întreagă, și cari puteaū reclama începuturile școlii românești, elementare și superioare, în toate Ținuturile, însemnaseră prea puțin pentru literatura propriu zisă. «Talent literar» avea doar smeritul călugăraș Clain; Șincai cel aspru și logicianul liniștit Maior, prea puțin. Din generația următoare, Lazăr, care a scris acele adînci maxime și acele scurte și cuprinzătoare schițe asupra anotimpurilor, ar fi putut da

opere literare trainice. Dar la aceasta-î stătea gîndul? Avea de mișcat, de zguduit și mînat înaintea neamului său tot, și nu de fermecat pe cei puținî înfățișîndu-li în rîgaz o carte pentru frumuseța ce se ascunde într'însa! Ce bune povestiri am fi avut și de la seninul Bariț, tot așa de vioi, de cuminte, de șăgalnic une ori și alte ori de duios, ca și Eliad însuși, decît care avea mai mult virtuțile provinciei sale: moralitate neprihănită, simț pentru interesul public, sentiment religios, tendință către obiectivitatea dreaptă cu toți! Dar nici acestuia nu-î ardea de povești, cînd răsărise din lumea satelor străine de orice altă lumină a minții decît vorbele, cetite și înțelese mai bine ori mai rău, ale Scripturii. Odihna bătrînețelor o aștepta pentru opere de istorie care spun cu demnitate și răsunset despre lucrurile cele adevărate.

Cînd literatura nouă înflori la noi, toți Romîni fură cuceriți de dînsa. Școala lui Kogălniceanu și lui Alecsandri aducea inspirație populară, critică liberă a împrejurarilor zilei, luptă pentru o nouă viață națională, sinceritate în simțire, măsură în ideie, îngrijire și transparență desăvîrșită în formă. A imita *bine* aceste modele venite din Moldova însemna o emulație, iar nu o repetare, prelungirea tot mai strînsă în eco a cuvintelor odată rostite. Pentru aceasta ar fi trebuit însă ca Romîni de peste hotarele Principatelor să se poată desbăra de un servilism intelectual cu

care-i deprinsese școala străină pe care o urmaseră, precum până la o anumite vîrstă orî-ce școală străină crește suflete servile, care nu se vor ridica niciodată spre neatîrnare și mîndrie. E însă foarte greu ca un popor îndepărtat de el însuși, în cugutare și simțire, să se întoarcă înapoi la izvorul veșnic al apelor vii. Decî de la Mureșianu până la Ioan Lăpădatu literatura românească de dincolo n'a avut nicio valoare de originalitate, înfățișînd numai, în represintanții ei vrednici de lauda d-lui Maiorescu însuși, oameni stimabili, cari păstrău, împotriva rătăcirilor, unitatea culturală a nației.

Față de acești scriitori atitudinea cercurilor noastre literare era prea puțin plină de recunoaștere. Cine greșea prin germanisme orî și ungurisme, prin construcția stilistică greoaie a unor oameni cari n'aŭ o viață publică proprie, în care zilnic să se elaboreze, prin graiŭ și scris, formulele scurte necesare pentru enunțările abstracte obișnuite, cine, în fierbințeala unei grele lupte împotriva unei continue exagerări din partea dușmanilor, cei mai împelițați șovinisti din lume, aluneca și el la o notă mai tare, era tras la răspundere în numele bunului stil și al bunului simț, lucruri care n'aŭ fost niciodată capabile de o definiție, și încă mai puțin de o rețetă aplicabilă. Une orî osînda o pronunța și cite unul care, ca Gheorghe Sion, era cîntărit apoi și el în cumpăna unor zei încă mai nemilostivi. Dar bieții ucenici de din-

colo ai literaturii noastre de aici urmau și mai departe, după un neînvins și fericit instinct, fără cumpărători, fără critici, fără public, fără încurajare.

Ce puteam dori mai mult, era o *literatură ardeleană proprie, în formă general românească și cu inspirație pronunțată locală*. Așa se îmbogățesc și câștigă un neconținut interes literaturile cele mari în care, oricât de departe ar fi mers perfecția formală a manufacturii dibace, nimic nu e salutat cu un mai sincer entusiasm decît o nouă revelație de sinceritate, de la un om izolat, de la un Ținut răzleț.

Pe cînd d. Maiorescu critică și era criticat, Alexandru Odobescu călătoria în Ardeal și se întorcea de acolo cu o adîncă admirație pentru solidaritatea, onestitatea, pentru măreția liniștită în lupta ce se ducea zi de zi, cu orice jertfă, pentru păstrarea mai departe a unui neam nenorocit : gramaticile și tratatele de logică nu se ieau bucuros în călătorie, și astfel sufletul impresionabil al acestui ales artist putu primi liber neștearsa întipărire a scenelor de activitate culturală idealistă, fără lefuri, diurne și onoruri, la care-i fu dat să iea parte. În același timp, în acei ultimi ani de absolutism austriac în Ardeal, în acei d'întăiu ani de înrîurire culturală germană la noi, Viena studiosă ajunsese un centru pentru toți Romîni, și astfel, dacă un Eminescu, Moldovean trecut prin Cernăuți și

Blaș, aduse în țară o parte din vocabulariul și sintaxa Ardelenilor și Bucovinenilor, în schimb Ardeleni ca I. Slavici, Bucovineni ca d. coleg Stefanelli căpătau pentru toată viața, cetind cu plăcere «Convorbirile» neiertătoare pentru slăbiciuni, simțul felului bun cum trebuie să se scrie limba tuturor.

VII.

D-lui I. Slavici îi va rămînea marele merit de a fi fost cel dintîiu scriitor specific ardelean. A fost așa în alegerea subiectelor sale, de acolo dintre Ungureni, avînd ca vecini Unguri și Șvabi, în simpatia sa exclusivă pentru săteni, popi și meșteri, în psihologia aceia a oamenilor cu sufletul închis și fața aspră, cu gîndul încet și voînța de fier, stînci tari din care însă anumite lovituri fac să țîșnească minunate izvoare, de care nu e în stare pămîntul cel mai plin de brazde verzi și mai înflorit cu flori felurite, și chiar în sintaxa absolut populară, fără vre o urmă de canoane latine și de zorzoane franceze moderne, în vocabularul acela care dă cuvinte nouă: unele pe jumătate înțelese aici, celelalte cu totul neobișnuite, dar avînd și ele dreptul de a trăi ca și ideia ce o înfățișează, ca și nuanța nouă, cuprinsă în ele, a unei idei familiare.

Astfel de nuvele nu puteau fi primite fără împotrivire într'o lume care era deprinsă cu durerile eroinelor elegante pier-

dute în visări sublime, cu beția amurilor nelegiuite cu libertatea, mai presus de orice morală publică, de orice concepție sănătoasă a vieții, a patimilor deslănțuite, cu afirmarea unui estetism care pierde de langoarea lui Narcis oglindindu-și frumuseța în tristele ape moarte ale codrului pustiū. Pe criticii bucureșteni îi strîngea de gît această vulgaritate, care n'avea măcar, ca în povestirile veneratului nostru coleg d. Gașe, broboada trandafirie a idealismului unui Alexandri. «Literatură de rîndași» era gata să strige cenacului literar nobil al școlii lui Mihail Zamfirescu, care satirisa în versuri și proză «Musa de la Borta-Rece». Și să ferească Dumnezeu pe oricine de excesele eleganței care se revoltă împotriva trivialității!

Feste cîtiva ani era să înceapă în Ardeal o grea luptă politică, în care mult timp au fost prinse toate energiile. Nu era prin anii 1880 ceasul poezilor. Și tocmai atunci Ținuturile bistrițene, așa de străine totdeauna de orice influență culturală a neamurilor conlocuitoare, dădeaŭ pe Gheorghe Coșbuc. Era un cetitor plin de răbdare și înțelegere al literaturii clasice germane și al altor literaturi cu caracter clasic. O astfel de pregătire nu putea să dea un cîntăreț naiv repetînd refrenuri culese la țară. Meșter al versului, virtuos al rimei, imitator al paginilor care-î plăcuseră mai mult, el ni-a dat atîtea bucăți care-î vor trăi cît și limba noastră. Le cetim și le recetim, admirînd

soliditatea facturii și vioiciunea sprintenă a versului șerpuitor.

Dar cine va scrie istoria literară a acestor ani nu se va opri atîta asupra acestei părți din opera lui Coșbuc. El va vorbi însă cu deosebită atenție de acea „Nuntă a Zamfirei“ care izbutiă în chip fericit să amestece motivele vieții românești de astăzi cu icoanele înviate ale străvechilor basme. Va căuta și mai departe în acea întreșare de curențe, venite din multe părți și lăsate să se piardă în voie, curentul de originalitate ardeleană.

Îi va părea rău că a rămas totdeauna prea suptire și că s'a pierdut prea răpede. Dar, cînd va fi să caute motivul, el nu va face vinovat pe poetul însuși, fire sensibilă și supusă influențelor mediului, ci însăși această societate de aici, în care, pentru liniștea sa, a fost silit a se refugia și care, nevoindu-l cum era, i-a cerut să fie ca și noi și prin aceasta l-a înăbușit supt greoaiele coroane funebre ale însărcinărilor oficiale, pe cînd el avea nevoie, pentru a trăi cum îl lăsase firea, de aierul liber, blînd, cald, luminos al simpatiei unei societăți întregi, a unei societăți de Romîni solidari, și nu de bogați, de intelectuali înstrăinați și de țerani fără simț pentru astfel de lucruri.

Trebuie să treacă apoi multă vreme, trebuie ca împrejurările politice din Ardeal să se schimbe, pentru ca o nouă generație ardeleană să readucă în literatura noastră nota specific ardeleană, și, aceasta în momentul

cînd covîrșirea oricărui originalități de imitația, fără critică și adaptare, a formei celei mai recente și senzaționale a literaturii parisiene făcea mai necesară această înnoire.

Doi scriitori ardeleni stau astăzi în fruntea literaturii tinere de acolo: d-nii Octavian Goga și Ion Agîrbiceanu. Amîndoi au adus dela început o notă nouă, sinceră și simpatcă. Multe elemente din operele lor sînt comune, și istoricul ca și criticul drept recunoaște cu plăcere respectul față de tradiția națională și religioasă, simțirea pentru scopurile cele mari ale ființei neamului nostru și mai ales — ceia ce va face totdeauna cinstea amîndorora, cînd, pentru ce e *autentic* și bun în scrisul lor, se va rosti judecata definitivă, — o adîncă iubire pentru cei mici și săraci, pentru cei muncitori și nerăsplătiți, pentru aceia prin cari se ține lumea de sus, unde trebuie să fie totdeauna și gînduri de recunoștință față de dînșii.

În acest sens s'a desfășurat pînă la un punct poezia unuia și pînă astăzi talentul de povestitor al celuilalt. Nota națională, socială, țerănească, patriarhală a unuia și a celuilalt se află și la înaintașul lor d. Slavici, cu un caracter de reținere discretă impus de mediul literar în care a trăit. Ea corespunde cu toate condițiile de viață din acel mare Ținut românesc în care lege, nație sînt tot una cu cel mai credincios sprijinitor și apărător al tuturor, — afară de țeranii neaflîndu-se decît fii buni de țeranî, cari păstrează sufletul de acasă,

și fi răi de țeranî, cari alimentează rangu-
rile desprețuite ale renegaților și snobilor
de avere, de situație, de inteligență și talent.

În simplitatea aparentă a d-lui Goga
e mai multă artă de cît în cele mai pom-
poase tirade; anî de zile a fost strîns ma-
terialul poetic, prelucrat răbdător și dat
la lumină în acea formă definitivă. Spiritul
care a produs cîntecele de la țară din vo-
lumul ce s'a răspîndit așa de răpede în
tot cuprinsul românesc, nu e al unui băiat
de țară care nu știe decît ce a lăsat în
urmă; dar cetiri îndelungate și felurite
nu-l putuseră încredința că trebuie să a-
runce bulzul de aur curat pe care-l aducea
de acasă pentru cel mai modern juvaier
de calitate inferioară și de gust dubios.
Dăscălița de sat, bietul lăutar țigan căruia
i se dă porecla, și alte înfățișări ale celei
mai smerite, dar și ale celei mai răspîn-
dite și adevărate vieți a Romînilor ar-
deleni nu pot jigni nici cel mai ales gust,
căci ceia ce e trivial în literatură nu e
niciodată calitatea socială, ocupația, rangul,
numele eroilor, ci numai situația în care
se înfățișează și felul cum e redată această
situație.

Napoleon însuși poate fi astfel mai tri-
vial la cel mai sonor și gătit panegirist
al lui decît leprosul din Aosta în paginile
de milă ale lui Xavier de Maistre.

Altfel literatura rusească modernă, prin
care s'a înnoit, se poate zice, simțirea
lumii, literatura șerbiilor lui Turgheniev, a
osîndiților lui Tolstoi și Dostoievschi, a

sufletelor simple din operele din urmă ale marelui cugetător Creștin înaintea căruia se închina Rusia întreagă tocmai când el arăta nobleța și bunătatea, iertarea și puterea de jertfă ce se ascund în cei din urmă dintre cei mai de rînd pentru a se vădi apoi în anume clipe de lumină, n'ar avea nicio rațiune de a fi, și un popor de atîtea zeci de milioane ar trebui să ardă operele care-î fac mai mare cinste decît toate războaiele, biruitoare și pierdute, laolaltă, pentru a da creșterea și mîngîierea lui în seama unei cete de traducători, adaptatori și imitatori.

Cît privește pe d. Agîrbiceanu, acesta e de sigur un scriitor fără artificii. Dar artificiile nu sunt arta. *Ele* se caută și nu se găsesc totdeauna de întăia calitate, *ea* rezultă din acțiunea firească, uneori fără conștiință chiar, a sufletelor care cuprind în ele acest rar și minunat dar, alcătuit în mare parte din adevăr și bunătate. La preotul de sat din Ardeal, al cărui nume, lăudat în Academia noastră astăzi întăia oară, a mai fost auzit aici, nu e nicio expresie, nici o formulă smulsă de dorința de a face efect, nu e nicio frasă în care să se simtă mulțămirea de sine a omului care socoate că a cîștigat o plăcere mai mult pentru omenire. Scriitorul dispăre cu totul: nu pentru că n'ar putea să fie văzut, ci pentru că, sfios ca un țeran și smerit ca un creștin, el se retrage, el nu crede că e de nevoie și i-ar părea rău să fie chemat. Și atunci ca de la sine vin înaintea noastră

bătrâniî cari se iubesc în vechea casă a fericirii lor îndelungate, văduvele care plîng pe urma vacii pierite ca pe urma unui prieten, și până și cerșitorii cari cad la un colț de drum, vagabonziî cari, primiți supt un acoperemînt, aduc cu ei binecuvîntarea și lasă un gol mai mare în cercul lor decît un stăpînitor care se duce. Acestea ni le spune părintele, din cîte le știe; nu ni le spune ca să arăte că a făcut lucru mare și nici ca să ne îndemne la o lacrimă pentru această modestă, dar aîncă suferință, și, dacă plîngem, nu e vina Sfinției Sale.

E această literatură «poporanistă»? Acest termen aparține politicei și ni vine din Rusia, însemnînd grijă de «poporul» de orice nație, de «norodul» umil și sărac, din punctul de vedere creștin, din cel umanitar și socialist. Țeranul de aici de la noi, care s'a oglindit așa de bine în opera unui I Cio-cîrlan și C. Sandu-Aldea și într'o atît de superioară lumină poetică în opera mai veche a lui Delavrancea, are azi căinători și bocitori poporaniști cari scormonesc, întrețin și ațîță spiritul urii. A se aplica acest termen literaturii tinere din Ardeal e nedrept: viața lor politică e alta, și dacă, în ultima-î fasă, d. Goga a trecut la pretenția revoluționară și socialistă, părăsind genul în care a fost fericit și, cu muncă și sinceritate, poate fi mare, «poporanismul» de aici l-a făcut astfel, în paguba poeziei. «Poporană» însă va rămînea literatura Ardelenilor cîtă vreme se va păstra, fie și în ciuda noastră,

bunul lor simț, care e una din cele mai mari însușiri ale acelei țărâni românești de peste munte ca și a țărâniilor noastre în de obște.

Și noi trebuie să ne bucurăm de aceasta, pentru valoarea scrisului românesc. Iar Academia, lăudînd și încurajînd mai presus de toate orice manifestare de talent ce se ivește în celelalte provincii românești, ar face încă prea puțin pentru cît jertfesc oamenii aceia țîind împotriva oricui, cu eroică îndărătnicie, un steag cultural care e și al nostru.

Prețul: 30 de bani.